

Fatih Çiçek

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi/ Tarih
Bölümü, Erzincan/Türkiye
Asist. Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Arts and Sciences /History/
Erzincan/ Turkey

eposta: fcicek@erzincan.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9749-4830>

<https://ror.org/02h1e8605>

Atıf/Citation: Çiçek F, İsim. 2023. Trabzon'da Para Vakıfları (1702-1732). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11 (37), 1-14. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1284203>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi / Received:	16.04.2023
Kabul Tarihi / Accepted:	26.10.2023
Yayın Tarihi / Published:	20.12.2023

TRABZON'DA PARA VAKIFLARI (1702-1732)

Öz

Vakıflar, Osmanlı Devleti'nde sosyo-iktisadi açıdan toplumun yararına olan hizmetlerin düzenli ve sürekli olması adına önemli işlevler üstlenmişlerdir. Osmanlı toplum hayatında vakıflar, kamunun ulaşamadığı şehircilik, eğitim, kültür, dini hizmetler, sosyal hizmetler ve iskân gibi pek çok alanda hizmet götürerek değerli katkılar sunmuşlardır. Osmanlı vakıf sisteminin önemli parçası olan para vakıfları ise sermayeleri olan nakit paraları belirli usul ve esaslar doğrultusunda işleterek gelir elde eden kurumlardır. Osmanlı arşiv belgelerinde vakf-ı nukud olarak da ifade edilen para vakıfları XVI. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Para vakıfları Osmanlı vakıf tecrübesi ekseninde kendine özgü metotları ile Osmanlı Devleti'nde yaklaşık 400 yıl kendine uygulama alanı bulmuştur. Para vakıflarının en önemli işlevi ekonomik açıdan ihtiyaç duyulan alanlarda kredi, finansman ve nakit desteği sağlamak olmuştur. Para vakıfları, Osmanlı Devleti'nde sadece piyasanın ihtiyaç duyduğu finansmanı karşılaması değil aynı zamanda toplumun gereksinim duyduğu sosyal hizmetlerin yürütülmesine de katkı sağlamışlardır. Para vakıflarının işleyişi temelde sermayelerini belirli kar (rihb) oranları ile ihtiyacı olan kesimleri borç ya da kiralama yoluyla vererek gelir elde etmek olmuştur. Bu vakıflar elde ettikleri gelirleri ile eğitim hizmetleri, maaş (ücret) ödemeleri, vakıf eserlerinin tamiri, dini yapıların aydınlatılma işleri ve şehircilik hizmetlerinin yürütülmesi gibi alanlarda destek olmuştur.

Bu inceleme, Osmanlı dönemi Trabzon şehrine ait şer'îye sicillerinin 1702-1732 yılları arasında ihtiva eden ve bunlardan seçilen vakfiye ve vakıf kayıtları esas alınarak hazırlanmıştır. Bu dönemde kurulan para vakıfları Trabzon'da vakıf-şehir ilişkisi bağlamında hangi alanlara katkı sunduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Trabzon para vakıflarının kuruluşunda dikkate alınan usul ve esaslarının neler olduğu ve para vakıfları kurulurken takip edilen yöntemler hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Trabzon para vakıflarının kar oranları arşiv kayıtlarına göre açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca

para vakıflarının sermayelerinin hangi usullere göre işletildiği ele alınmıştır. Ayrıca para vakıflarının elde etmiş oldukları gelirlerinin hangi harcama kalemlerine sarf edildiği hususları üzerinde durulmuştur. Trabzon'da para vakfı kurucularının isimleri, sosyal statüleri ve cinsiyetlerine dair bilgilere yer verilmiştir. Bu süreçte Trabzon'da para vakıfları, şehircilik, vakıf eserlerinin tamiri, dini hizmetler, eğitim hizmetlerini icra eden görevlilere ücret ödemeleri ve nakit desteğine ihtiyaç duyan kesimlere yapılan katkılar analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Vakıf, Para Vakıfları, Finans

MONEY FOUNDATIONS IN TRABZON (1702-1732)

Abstract

Foundations have undertaken important functions in the Ottoman Empire in order to ensure regular and continuous socio-economic services for the benefit of society. In Ottoman social life, foundations made valuable contributions by providing services in many areas such as urbanism, education, culture, religious services, social services and settlement that the public could not reach. Cash foundations, which are an important part of the Ottoman foundation system, are the institutions that generate income by operating the cash money, which is their capital, in accordance with certain procedures and principles. Cash foundations, which are also referred to as waqf-ı nukud in Ottoman archival documents, started in the XVI. It has been popular since the middle of the century. Money waqfs have found an application area in the Ottoman Empire for about 400 years with their unique methods on the axis of Ottoman waqf experience. The most important function of cash foundations has been to provide loans, financing and cash support in areas that are economically needed. Cash foundations contributed not only to the financing needed by the market in the Ottoman Empire, but also to the execution of the social services needed by the society. Fundamentally, the operation of cash foundations has been to generate income by lending or renting their capital with certain interest (interest) rates to those in need. These foundations have provided support in areas such as education services, salary payments, repair of foundation works, lighting of religious buildings and urban planning services with the income they have earned.

This study has been prepared on the basis of the charter records of the Ottoman period Trabzon city between the years 1702 and 1732 and selected from these endowments and foundation records. It has been tried to see which areas the money foundations established in this period contributed to in the context of the foundation-city relationship in Trabzon. Evaluations were made about the procedures and principles taken into account in the establishment of Trabzon cash foundations and the methods followed when establishing cash foundations. It has been tried to be explained according to the documents about the remuneration methods of Trabzon money foundations. In the study, it is discussed at which rate of return the capital of cash foundations is operated. In addition, it has been focused on which expenditure items the incomes of money foundations have been spent on. Information about the names, social status and gender of the founders of cash foundations in Trabzon is included. In this process, cash foundations in Trabzon, urban planning, repair of foundation works, religious services, wage payments to officials performing educational services and contributions to those in need of cash support were analyzed.

Keywords: Trabzon, Foundation, Cash Waqfs, Finance

Giriş

Vakıf, terminolojide durdurma, durma, hapsedme ve tutma manalarında ifade edilmiştir (Pakalın 1993: 577). İslam Hukukuna göre vakıf, bir malın mülkiyet hakkının muayyen bir zaman koşulu ileri sürülmeden sürekli olarak iktisadi işlemlerden alıkonulup hayır işlerine tahsis edilmesidir (Bilmen 2013: 284-358). Vakıflar İslam ve Osmanlı medeniyetinde dini hizmetler, eğitim, şehircilik, iaşe, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda sosyal hayatı imar etmişlerdir (Yediyıldız 2012: 479; Akgündüz 1996: 56-58). İslam Hukukuna göre bir vakfın kuruluş aşamasındaki sermayesini oluşturan taşınır ve taşınmaz mallarının İslam fıkına göre vakfedilecek özellikte olması gerekmektedir. Vakfın şartlarından olan vakfın ebedi olma koşulunun gereği olarak vakfedilecek malların da bu özellikte olması zorunlu kılınmıştır (Maverdi 1994: 515; Ömer Hilmi 1977: 1, 15). Menkul mallardan olan paranın ebedilik vasfını taşınamaması paranın vakfa konu olması meselesini İslam uleması arasında tartışılır hale getirmiştir (Ömer Hilmi 1977: 18; Özcan 2003: 37). Bu doğrultuda İslam Hukukunda vakıf sistemi içerisinde en ihtilafli konularından biri de nakit paranın vakfedilip edilemeyeceği meselesi olmuştur (Özcan 2003: 28-31; Dumlu 2015: 308-309).

Paranın vakfa konu olup olamayacağı tartışmaları, XV. yüzyıldan önce para vakfına dair fiili bir örneğin varlığına denk gelinmemesi nedeniyle çoğunlukla teoride kalmıştır (Özcan 2003: 28-34). Sofyalı Bâli Efendi'nin para vakıflarının Osmanlı Devleti'nde yasaklanması sebebiyle 1548 senesinde Kanuni Sultan Süleyman'a yazdığı mektuplarında para vakıflarının bu tarihten 300 yıl öncesine kadar uygulandığı ifadesi dışında para vakfının varlığına dair somut bir örnek yoktur (Özcan 1999: 131-132; Kurt 2015: 28).

Para vakıflarının fiili olarak XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde örneklerinin görülmeye başlaması ile birlikte bu durum Osmanlı uleması arasında ciddi tartışmalara neden olmuştur (Özcan 2003: 28-40; Alkan 2006: 755). Bu tartışmaların bir noktası da para vakıflarında yaygın olarak kullanılan paranın işletilme yöntemlerinden muâmele ve mudarebeye verilmesi ve bunun bir ticaret sermayesi olarak kullanılmasıdır. (Özcan 2003: 37). Osmanlı dönemi para vakfı tartışmalarında, Birgivi Mehmed Efendi ile Çivizade Muhyiddin Mehmed Efendi para vakfının caiz olmadığı yönünde görüş beyan etmişlerdir. Buna karşılık Ebussuûd Mehmed Efendi, İbn-i Kemâl Şemseddin Ahmed, Sofyalı Bali Efendi ve Kadı Bilalzâde para vakıflarının caiz olduğu görüşünü benimsemişlerdir. (Özcan 1998: 109; Özcan 2003: 28-42). XVI. yüzyılın ortalarında Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin para vakıflarının meşruiyetine dair verdiği fetva doğrultusunda para vakıfları bu dönemden itibaren hızla yaygınlaşmıştır (Barkan ve Ayverdi 1970: 8). XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla doğru hızlı bir artış sergileyen para vakıfları, toplam vakıfların içinde XVII. yüzyılda yüzde 3,38'i, XVIII. yüzyılda yüzde 31,77'i ve XIX. yüzyılda ise yüzde 56,81'ine tekabül etmiştir (Alkan, 2006; 755-756).

Para Vakıflarının Kuruluşu ve İşletme Usulü

Osmanlı vakıf sistemi içerisinde para vakıflarının ayrı bir yeri vardır. Para vakıflarının kurulması ile Osmanlı toplumu ihtiyaç duyduğu bir finansman aracına kavuşmuştur. Para vakıfları bir kredi kurumu olarak değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti'nde finansmana ulaşmada zorluk çeken girişimcilere, esnafa ve tüccara büyük kolaylıklar sağlamıştır (Özcan 2003: 11). Bir para vakfının kuruluşunda izlenen yöntemler diğer vakıfların kuruluşunda takip edilen usul ve esaslardan kısmi farklılıklar arz etmektedir. Bir para vakfı müstakil olarak iki şekilde kurulabilmektedir. İlk olarak vakıf kurmak isteyen bireyler vakfiyesini düzenledikten sonra kadiya vakfı tescil ettirerek vakfını kurar. İkinci olarak bireyler ölüme bağlı olarak vasiyet yoluyla malının üçte birini vakfederek vefatı halinde bir vasî aracılığı ile vakfını tescil edebilirlerdi. (Özcan 2003: 50-51).

Osmanlı mahkemelerinde para vakıfları kurulurken genellikle bu süreç farazî bir yargılama şeklinde yapılırdı. Para vakıfları için yapılan farazî yargılama Ebussuûd Efendi'nin vermiş olduğu fetva doğrultusunda şu şekilde verilmiştir. Para vakfı kurmak isteyen kişiler vakfın genel şartlarını, görevlilerini, gelir ve giderlerinin tespitini yaptıktan sonra vakfı mütevelliyeye devrederlerdi. Vakfın banisi mahkemede yapılan farazî yargılamada kurmuş olduğu bu para vakfının sıhhatinin ve şartlarının hukuken batıl olduğunu beyan ederek vakfın tescilinin iptal edilmesi ve mütevellinin almış olduğu ücreti geri vermesini talep ederdi (Özcan 2003: 51-52). Müteveli, vakfın kurucusunun iddialarına karşılık vakfın hukuken geçerli olduğuna dair fıkhi delil¹ ileri sürerek aldığı tevliyet ücretinin hizmetlerinin karşılığında aldığını beyan ederdi. Mahkeme tarafları dinledikten sonra vakfın tescilini yapardı (Ebussuûd Efendi: 2013: 113; Özcan 2003: 51-52).

Para vakfı kurulduktan sonra sermayesi olan paralar işletilerek elde edilen gelir vakfın kuruluş amacına yönelik vakfiyede belirtilen yerlere harcanırdı. Para vakıflarının sermayeleri olan paraların nasıl işletileceği vakfiyelerde istiğlâl (kar), istirbah (kar, kazanç) ve murâbaha (ticari kazanç) gibi kavramlarla açıklanmıştır (Alkan 2006: 757; Özcan 2003: 55). Para vakıflarının işletilmesinde yaygın olarak bey'bi'l-istiğlâl (kiralama) ve murâbaha (kar) yöntemleri kullanılmıştır (Çam 2014: 40). Para vakıflarının borçlandırma yaparken uyguladıkları kar oranları vakfiyelerde açıkça belirtilerek borçlanma maliyetleri net bir şekilde ifade edilmiştir.

Para vakıflarında yaygın olarak kullanılan "mu'âmele-i şer'iyye", vakıf paralarını işletme usulünün İslam Hukukundaki "bey'ü'l-ine" denilen satım akdi esas alınarak geliştirilmiş bir usuldür. "murâbahâ-i mer'iyye" ise, ticaret işlemlerinde uyulması gereken veya devletin

¹ Alkan, Mustafa. 2006. "Uşak Para Vakıfları (1890-1923)". *Bellekten* 70: 743-774. "Osmanlı Devleti'nde özellikle paranın vakfedilmesi hususunda Hanefi Mezhebinin önemli alimlerinden İmam Züfer'in görüşü tercih edilmiştir.

Trabzon'da Para Vakıfları (1702-1732)

belirlediği kâr haddi için kullanılmıştır (Alkan 2006: 758). muâmele-i şer'îyye olarak ifade edilen bu durum gelir getiren bir süreç olarak ele alındığından İslam ulemasının bir kısmına göre alım satım gibi ticari işlem olarak değerlendirilmiştir (Atar 2019: 93-122).

Para vakıflarının sermayeleri müteveli aracılığı ile genellikle onu on bir buçuk hesabına (yıllık yüzde 15) göre ihtiyaç sahiplerine kredi verilmek suretiyle işletilmişlerdir. Para vakıflarının işletilmesinde rehn-i kavi (borcu karşılayabilecek bir rehin, teminat) ve kefil-i meli (borçlu ödeyemediği zaman borcu ödeyecek kadar zengin olan bir kefil) veya ikisinden biri kullanılmıştır (Alkan 2006: 756).

Trabzon'da Para Vakıfları

1702-1732 yılları arasında Trabzon şer'îye sicillerine yansıyan para vakıflarının kuruluş ve işletme usulleri genel olarak Osmanlıda uygulama alanı bulan para vakıfları ile aynı usulleri kullanmıştır. Bu dönemin Trabzon para vakıflarının sermayeleri vakfiyelerinde tespit edilen usullerden birine göre işletilmiştir. Genellikle müteveliye teslim edilen nakit paralar rehn-i kavî (teminat) ve kefil-i meli (borç ödeme gücü olan kefil) şeklinde işletilmiştir (TŞS1866-V19B/4). Trabzon para vakıflarının işleyişine baktığımızda ise ilk olarak nakit para vakfedecek hayır sahipleri mahkemeye bizzat ya da vekilleri aracılığı ile gelerek para vakıflarını tescil ettirmişlerdir. Para vakfını kuran kişi ikinci aşamada vakıf için müteveli tayin ederek onun huzurunda para vakfı (vakf-ı nukud) için nakit parasını belirlerdi (TŞS1875-V15B/5). Bu dönemde Trabzon'da faaliyet gösteren para vakıflarının sermayeleri onu on bir buçuk oranı üzerinden işletilmiştir. Müteveli tarafından borç ya da teminat şeklinde yıllık olarak işletilen bu paralar yüzde 15 kar elde etmişlerdir (TŞS1873-V27B/3, TŞS1883-V25B/1). Trabzon'da para vakıflarının elde etmiş olduğu gelirler vakıfların şartları doğrultusunda harcanmıştır. Trabzon para vakıfları; eğitim-öğretim, şehircilik hizmetleri, ücret ödemeleri, dini hizmetlere katkı, vakıf eserlerinin tamiri, su ve çeşme hizmetleri gibi birçok alanda destek olmuşlardır. Bu dönemde Trabzon'da faaliyet gösteren para vakıflarının elde etmiş olduğu gelirleri için vakfiyelerde ve arşiv belgelerinde ribh (kar) ve istirbâh (kâr, kazanç) ifadeleri kullanılmıştır (TŞS1867-V11A/1, TŞS1873-V64B/3).

1702-1732 tarihleri arasında Trabzon'da kurulan para vakıflarından bazıları kişinin vasiyeti üzerine ölümünden sonra kurulmuştur. Yine bu dönemde Trabzon'da bir çeşit para vakfı olan yeniçeri orta sandıkları ve avarız vakıflarının da kurulduğu görülmüştür.

1. Ahmed Çavuş Ağa bin Hüseyin Vakfı

1702 senesinde tescil edilen bu vakıf Saçlı Hoca Mahallesi sakinlerinden olan Yayazade Ahmed Çavuş Ağa Bin Hüseyin tarafından kurulmuştur. Ahmed Çavuş Ağa Trabzon mahkemesinde tescil ettirdiği vakfına Yahya Efendi bin Mustafa Çelebi'yi müteveli olarak tayin etmiştir. Ahmed Ağa müteveli huzurunda kurduğu bu para vakfı için 50 kuruşunu

vakfetmiştir. Ahmed Çavuş Ağa bu paranın mütevellî eliyle rehn-i kavi veya kefil-i bi'l-meli² yöntemlerinden herhangi biri ile yüzde 15 (onu on bir buçuk) oranı üzerinden işletilmesini şart koşmuştur. İşletilen 50 kuruş nakit paradan elde edilen gelir Bab-ı Pazar Camisi'nde bulunan medresede görev yapan müderris Hüseyin Efendi'nin fen ve ilim dersleri vermesi şartıyla kendisine yıllık 7,5 kuruş tahsis edilmesi şart koşulmuştur (TŞS1866-V19B/4).

2. Keçeci Paşa Vakfı

3 Ağustos 1703 tarihli belgeye göre bu para vakfı Ayasofya Camisi'nin imametine verilmesi için Keçeci Paşa adlı kişi tarafından vakfedilmiştir. Vakıf için Trabzon İskelesi Mukataasından senelik 3.000 akçe ferman üzere tahsisat ayrılmıştır. Belgeye göre Ayasofya Camii vakfının mütevellisi Mehmed Efendi bin Hasan Efendi ile para vakfının mütevellisi ve camii cemaatinden olan Osman Çavuş bin Hasan arasında para vakfının muhasebesi görülmüştür. Yapılan muhasebeye göre Osman Çavuş 16 senedir Trabzon İskelesinden toplamda 48.000 akçe nakit para almış ve ayrıca vakfın mütevellilik görevini de icra etmiştir. Osman Çavuş vakfın nakit parasını yıllık yüzde 15 (onu on bir buçuk) oranı ile işleterek vakfın şartlarına göre hasıl olan gelir ile caminin su yolları, su çeşmeleri ve çeşmelerin hazirelerinin bakım ve onarımı için harcamıştır (TŞS1867-V22B/4).

3. Hüseyin bin Ahmed Vakfı

3 Mayıs 1703 tarihli vakfiyeye göre İskender Paşa Mahallesi sakinlerinden El-hac Hüseyin bin Ahmed tarafından kurulmuştur. El-hac Hüseyin vakfa mütevellî olarak İskender Paşa Camisi imamı Veli Efendi bin Mehmed'i tayin etmiştir. Vakfiyeye göre El-hac Hüseyin kendi malından 50 esedi kuruşunu vakfetmiştir. Vakfın şartlarına göre 50 kuruş her sene yüzde 15 (onu on bir buçuk) kar oranı ile işletilerek elde edilen gelir ile İskender Paşa Camisi'nde vaiz olarak görevlendirilenlere senelik 7,5 kuruş verilmesini şart koşmuştur. Ayrıca Veli Efendi bin Mehmed hayatta olduğu müddetçe vakfın mütevellilik görevini icra etmesi şart koşulmuştur. Veli Efendi'nin vefatı sonrası İskender Paşa Camisi'ne imam tayin edilenlerin bu görevi devam ettirmesi şart koşulmuştur (TŞS1867-V11A/1).

4. Mirmiran-ı Ahmed Paşa Vakfı

21 Şubat 1713 tarihli mahkeme kaydına göre bu vakıf Mirmiran-ı Ahmed Paşa tarafından kurulmuştur. Vakfın muhasebe kayıtlarına göre bu tarihteki mütevellisi Nalband El-hac Salih bin Hasan Beşe'dir. Vakfın mütevellisi ve nazırı tarafından görülen muhasebe kaydına göre mütevellîye işletmesi için 750 kuruş nakit para verilmiştir. Vakfedilen 750 kuruş 1124 senesinin Muharrem ayının başından Zilhicce ayının sonuna kadar geçen süre içinde

² Rehn-i kavi (borcu karşılayabilecek bir rehin, teminat) ve kefil-i meli (borçlu ödeyemediği zaman borcu ödeyecek kadar zengin olan bir kefil) veya ikisinden biri ile işletilmiştir (Alkan 2006: 756).

Trabzon'da Para Vakıfları (1702-1732)

işletilmiştir.³ Vakfın şartları doğrultusunda bu para yüzde 15 (onu on bir buçuk) oranına göre işletilerek elde edilecek gelir yine vakfın şartlarına göre taksim edilecektir. Para vakfının işlettiği 750 kuruş nakit para senelik 112 kuruş gelir getirmiştir. Elde edilen 112 kuruş tutarındaki bu gelir şu şekilde harcama kalemlerine ayrılmıştır (TŞS1873-V28A/3).

Tablo 1: Mirmiran-ı Ahmed Paşa Vakfı Muhasebesi

Harcama Kalemi	Harcanan Tutar (Yıllık)
Şirin Hatun Mescidi İmamına	30 Kuruş
Vakfın Nâzırına	21 Kuruş
Caminin Aydınlatma ve Temizliğine	18 Kuruş
Şirin Hatun Mescidi Mektep Hocasına	12 Kuruş
Müezzine	12 Kuruş
Mütevelliye	9 Kuruş
Vakfın Kalemiye Masraflarına	6 Kuruş
Hademeye	1 Kuruş
Toplam	109 Kuruş

Bu vakfın bir başka muhasebe kaydına göre ayrıca 1133 kuruş nakit parası da küçük dilimlere ayrılarak farklı kişiler elinde işletilmesi sağlanmıştır (TŞS1873-V27B/3).

5. Osman bin Murad Vakfı

13 Aralık 1713 tarihli mahkeme kaydına göre İskender Paşa Mahallesi sakinlerinden Osman bin Murad vefat etmiştir. Osman bin Murad ölmeden önce vasiyeti üzerine Osman Efendi bin Veli'yi para vakfının kurulması için vasî tayin etmiştir. Osman bin Murad'ın ölümü sonrasında tescili yapılan para vakfının şartlarına göre Osman bin Murad kendi malından 100 kuruş nakit parayı vakfetmiştir. Vakfedilen 100 kuruş nakit para müteveli eliyle yüzde 15 (onu on bir buçuk) ribh oranına göre işletilmesi şart koşulmuştur. Elde edilecek gelirden hâsıl olan tutar, İskender Paşa Camisi yanında Abdurrahman adlı kişi tarafından inşa edilen mektebin muallimlerine verilmesi şart koşulmuştur. Vakfiyeye göre Abdurrahman Mektebinde haftada 6 gün çocuklara eğitim veren muallim-i sıbyan görevlilerine günlük 6 akçe verilmesi şart koşulmuştur (TŞS1873-V64B/3).

6. Emine Hatun binti Hüseyin Vakfı

11 Ekim 1713 tarihli vakıf kaydına göre bu para vakfı Faros Mahallesi sakinlerinden olan Emine Hatun binti Hüseyin tarafından kurulmuştur. Emine Hatun vekil tayin ettiği Ahmed bin Derviş aracılığıyla para vakfını mahkemede tescil ettirmiştir. Emine Hatun'un talebi doğrultusunda para vakfına Ahmed bin Mustafa müteveli tayin edilmiştir. Emine Hatun kurduğu para vakfı için kendi malından 135 kuruşunu vakfetmiştir. Emine Hatun'un

³ 9 Şubat 1712 – 27 Ocak 1713

vakfettiği nakit para mütevellî aracılığı ile kefil-i melî (Borç ödemeye gücü olan kefil) usulüne göre yıllık yüzde 15 (onu on bir buçuk) oranı üzerinden işletilmesi şart koşulmuştur. Elde edilen gelir ile Faros Camisi'nde görev yapan hatiplere günlük 5 akçe, müezzin olarak görev yapanlara günlük 1,5 akçe ve mütevellî olarak görev yapanlara günlük 1,5 akçe verilmesi şart koşulmuştur. İşletilen paradan elde edilen gelir fazlası vakfın asıl sermayesine dahil edilmesi istenilmiştir (TŞS1873-V61A/2).

7. Hüseyin Ağa (Çilingirzade) Vakfı

Hüseyin Ağa'nın kurduğu para vakfının adı 25 Şubat 1716 tarihli miras ihtilafına dair belgede geçmektedir. Mahkeme kaydına göre Muhyiddin Mahallesi sakinlerinden Mustafa Ağa bin Ali mahkemeye başvurarak Çilingirzade Hüseyin Ağa'nın vârislerinin tamamına karşı dava açmıştır. Dava kaydına göre Hüseyin Ağa hayatta iken Zeytinlik Mahallesi'nde kendi hayratından dört bölümlü bir medrese inşa ettirmiştir. Hüseyin Ağa bir müddet sonra sefer-i hümayuna gitmek için hazırlık yapmıştır. Sefere gitmeden önce yine kendi malından medresenin ve medrese yanında bulunan su kuyusunun tamiri için toplamda 130 kuruş nakit parayı vakfettiğini şahitler huzurunda beyan etmiştir. Hüseyin Ağa'nın ölümü sonrasında varisleri bu vasiyeti kabul etmeyerek bu iddialara karşı delil talebinde bulunmuşlardır. Vakfın kurulması için vasi tayin edilen Mustafa Ağa mahkemeye sunduğu tanıklar aracılığı ile iddiasını ispat ederek Hüseyin Ağa'nın para vakfını kurmuştur. Hüseyin Ağa vakfettiği 130 kuruş nakit parasını senelik yüzde 15 (onu on bir buçuk) ribh oranı ile işletilerek elde edilecek gelir ile medresenin ve su kuyusunun tamirine harcanmasını şart koşmuştur (TŞS1875-V15B/5).

8. Emine binti Receb Vakfı

7 Ocak 1721 tarihli vakfiyeye göre Faros Mahallesinde ikamet eden Emine Hatun binti Receb bin Abdalbaki bu vakfın kurulması için El-hac Ahmed bin Derviş'i vekil tayin etmiştir. El-hac Ahmed bin Derviş tarafından bu para vakfı mahkemede tescil ettirmiştir. Vakfiyeye göre Ahmed bin Mustafa para vakfına mütevellî tayin edilmiştir. Vakfın şartlarına göre Emine Hatun kendi malından 150 kuruş nakit parayı mütevellî eliyle yüzde 15 (onu on bir buçuk hesabı) kar oranı ile işlettirerek elde edilecek gelirin şu şekilde sarf edilmesini şart koşmuştur. Faros Mahallesinde bulunan caminin müezzinine günlük 5 akçe, caminin temizlik görevlisine (ferraş) günlük 1 akçe, caminin aşırhanına ve mütevellisine senelik 1,5 kuruş verilmesi şart koşulmuştur. El-hac Ahmed bin Mustafa hayatta olduğu müddetçe vakfın mütevellisi tayin edilmiş olup onun vefatı ile Faros Mahallesi ahalisinin seçeceği bir kişinin mütevellî tayin edilmesi şart koşulmuştur. Bu doğrultuda 150 kuruş nakit para Emine Hatun'un vekili Ahmed bin Derviş tarafından mütevellî Ahmed bin Mustafa'ya teslim edilmiştir (TŞS1877-V9A/1).

9. Medine Hatun binti Hacı Hasan Vakfı

Trabzon'da Para Vakıfları (1702-1732)

Bu vakıf, 27 Ocak 1723 tarihli belgeye göre Kemer kaya Mahallesi sakinlerinden iken ölmeden önce Medine Hatun binti Hacı Hasan'ın vasiyeti doğrultusunda tescil edilmiştir. Medine Hatun ölümü sonrası vasi tayin ettiği kişi aracılığı ile terekesinden 100 kuruş nakit alınarak mütevelliyeye teslim edilmiştir. Teslim edilen bu tutar yüzde 15 (onu on bir buçuk hesabı) ribh oranı üzerinden işletilerek senelik olarak 15 kuruş gelir elde edilecektir. Elde edilen bu gelirin Tekke Mahallesinde bulunan camide görev yapan imamlara verilmesi şart koşulmuştur (TŞS1882-V27B/2).

10. Mehmed bin Murtaza Vakfı

31 Mart 1723 tarihli mahkeme kaydına göre bu vakıf El-hac Mehmed bin Murtaza Beşe'nin vefatı sonrasında vasiyeti üzerine tescil edilmiştir. Vasî tayin edilen Mehmed bin Murtaza Beşe vakfı tescil ettikten sonra işletilmek üzere toplamda kendisine 1070 kuruş teslim edilmiştir. Bu nakit para mütevellî tarafından 6 parçaya ayrılarak yıllık yüzde 15 oranı (onu on bir buçuk) üzerinden işletilmiştir. İlk olarak 300 kuruş teslim edilen Mustafa bin Resul bu parayı yüzde 15 hesabı ile işleterek elde etmiş olduğu 45 kuruş tutarındaki parayı mütevelliyeye teslim etmiştir. Bu 45 kuruşluk gelir ile Orta Hisar Camisinde haftada beş gün ders vermesi koşulu ile yıllık olarak dersiam tayin edilenlere vakfın şartları doğrultusunda verilmiştir. İkinci olarak, mütevellî tarafından işletilen 200 kuruş tutarındaki nakit para yıllık yüzde 15 ribh oranı ile işleterek elde edilen 30 kuruşluk nakit para senelik olarak Trabzon Çarşısı'nda bulunan Hacı Kasım Camisi'nde kurra halifesi olan Hattat Mustafa Efendi'ye verilmesi şart koşulmuştur.

Vakfın 50 kuruş tutarındaki parası yine mütevellî aracılığı ile senelik yüzde 15 ribh oranı (onu on bir buçuk) ile işletilerek 7,5 kuruş gelir elde edilmiştir. Bu 7,5 kuruş senelik olarak Tabakhane Mahallesi'nde Keşşaf kızı Rabia Hatun'un inşa ettirdiği mescidin imamına verilmesi şart koşulmuştur. Vakfın parasının 50 kuruşluk dördüncü kısmı yine senelik yüzde 15 ribh oranı ile işletilerek elde edilen 7,5 kuruş nakit para senelik olarak Telhizade Mustafa Efendi'nin yaptırdığı Trabzon Çarşısı'nda bulunan su çeşmeleri ile bunların suyollarının tamirine verilmesi şart koşulmuştur. Vakfın 70 kuruş tutarındaki bir diğer nakit dilimi ise Tabakhane Mahallesi'nde Keşşaf kızı Rabia Hatun'un yaptırdığı mescidin imamı için yeni Cuma Mahallesi'nde ev satın alınmasına sarf edilmiştir. Vakfın 300 kuruş tutarındaki son kısmı ise hac ibadeti (hacc-ı şerif) için Yoros Nahiyesi'ne bağlı Ceranam Köyü'nde ikamet eden Es-seyyid Osman bin Mehmed'e teslim edilmiştir. Vakfın 100 kuruş nakit parası ise diğer masraflar için harcamış olup toplam tutar 1070 kuruş olarak tespit edilmiştir (TŞS1882-V55A/1).

11. Gözaçan Hacı Ahmed Ağa Vakfı

Bu para vakfı Hacı Kasım Mahallesi sakinlerinden olan Hacı Ahmed Ağa bin Ali Beşe tarafından 12 Temmuz 1724 tarihinde tescil edilmiştir. Hacı Ahmed Ağa kendi etyab-ı

malından toplam 200 kuruş nakit parasını iki eşit kısma ayırarak iki ayrı para vakfı olacak şekilde sermayesini belirlemiştir. Bu para vakfının birinci 100 kuruş sermayeli kısmı Mevlâna Mustafa Efendi bin Ahmed mütevellî tayin edildikten sonra kendisine teslim edilmiştir. Vakfın şartlarına göre bu para senelik yüzde 15 (onu on bir buçuk) oranı ile rehn-i kavi (teminat) veya kefil-i melî (borç ödemeye gücü olan kefil) ya da ikisinden (alel vechü'l-helal ve i'mal, istirbah ve istiğlal) biri ile işletilecektir. Vakfiyeye göre hasıl olan idane geliri ile Faros Mahallesi Camisi'nde müderris olarak istihdam edilenlere her sene 15'er kuruş verilecektir (TŞS1883-V25B/2).

Gözaçan Hacı Ahmed Ağa bin Ali Beşe 12 Temmuz 1724 tarihinde aynı şekilde bir başka para vakfı daha vakfetmiştir. Trabzon mahkemesinde tescil edilen bu vakfa Hamza Efendi bin Ali mütevellî tayin edilmiştir. Ahmed Ağa mahkemede Hamza Efendi bin Ali'ye 100 kuruş nakit para teslim etmiştir. Ahmed Ağa teslim ettiği bu nakit paranın mütevellî tarafından senelik yüzde 15 ribh (onu on bir buçuk) oranı üzerinden rehn-i kavi ve kefil-i melî ya da her ikisinden biri ile işletmesini istemiştir. Hasıl olan gelir ile Boztepe Mahallesi'nde inşa edilen Eyub Efendi Mescidi imamına kendisi hayatta olduğu müddetçe günlük 5 akçe olarak ödenmesine onun vefatı ile bu camiye tayin edilecek imamlara ödenmesine devam edilmesi şart koşulmuştur (TŞS1883-V25B/1).

12. Ali Beşe bin Salih Vakfı

7 Mayıs 1732 tarihli mahkeme kaydına göre bu vakıf Tekfur Çayırı Mahallesi sakinlerinden Es-seyyid Ömer Çelebi bin Celi ile mahalle camisinin imamı ve aynı zamanda camiî vakfının mütevellisi olan Abdurrahman Efendi bin Yakub Efendi huzurunda tescil edilmiştir. Ömer Çelebi vermiş olduğu ifadesinde daha önce vefat eden Trabzon sakinlerinden Micacoğlu Ali Beşe bin Salih hayatta iken malının üçte birini mahalle camisinin imametine para vakfı kurulması için vasiyet etmiştir. Ali Beşe'nin vasiyet ettiği vakfın şartlarına göre vakfettiği malının üçte biri 68 kuruş 40 akçedir. Bu tutar mahalle camisi vakfının mütevellisi olan Abdurrahman Efendi'ye teslim edilerek senelik yüzde 15 oranı (onu on bir buçuk hesabı) ile işletilmesi şart koşulmuştur. Elde edilecek gelirin mahalle camisinde her gün öğle (zuhur) ve ikinci (asr) namazlarını eda eden imamlara verilmesi şart koşulmuştur (TŞS1895-V129B/3).

13. Hacı Osman Bin Mikail Vakfı

25 Eylül 1732 tarihli belgeye göre bu vakıf Bab-ı Pazar Mahallesi sakinlerinden Hacı Osman Bin Mikail tarafından tescil ettirilmiştir. Hacı Osman vekili Mehmed bin Abdullah ile Saray-ı Atik Mahallesinde bulunan Hüseyin Ağa Mescidi'nin imamı ve aynı zamanda mescidin vakfının mütevellisi olan Hasan Efendi bin Osman Efendi huzurunda vakfını kurmuştur. Hacı Osman kendi malından 50 kuruş nakit parasını vakfederek yıllık yüzde 15 (onu on bir buçuk) oranı ile işletilerek elde edilen gelir ile mescidin tamir ve masraflarına

Trabzon'da Para Vakıfları (1702-1732)

harcanması şart koşmuştur. Elde edilen gelirden günlük 1,5 akçe mütevelliyeye verilmesini şart koşmuştur (TŞS1895-V89A/1).

Tablo 2: 1700-1732 Trabzon Para Vakıfları

S	Para Vakfı	Sermaye	Kar Oranı	Hasılatın Harcandığı Alan
1	Ahmed Çavuş Ağa Vakfı	50 Kuruş	% 15	Ücret Ödemesi (Eğitim)
2	Keçeci Paşa Vakfı	3000 Akçe	% 15	Bina Tamiri (Su Yolları, Çeşme)
3	Hüseyin bin Ahmed Vakfı	50 Kuruş	% 15	Ücret Ödemesi (Dini Hizmetler)
4	Mirmiran-ı Ahmed Paşa Vakfı	750 Kuruş	% 15	Ücret Ödemesi (Dini Hizmetler)
5	Osman bin Murad Vakfı	100 Kuruş	% 15	Ücret Ödemesi (Eğitim Hizmetleri)
6	Emine Hatun Vakfı	135 Kuruş	% 15	Ücret Ödemesi (Dini Hizmetler)
7	Hüseyin Ağa (Çilingirzade) Vakfı	130 Kuruş	% 15	Bina Tamiri (Medrese ve Su Kuyusu)
8	Emine binti Receb Vakfı	150 Kuruş	% 15	Ücret Ödemesi (Dini Hizmetler)
9	Medine Hatun Vakfı	100 Kuruş	% 15	Ücret Ödemesi (Dini Hizmetler)
10	Mehmed bin Murtaza Vakfı	1070 Kuruş	% 15	Şehircilik ve Ücret Ödemeleri
11	Gözaçan Ahmed Ağa Vakfı	200 Kuruş	% 15	Ücret Ödemesi (Eğitim)
12	Ali Beşe bin Salih Vakfı	68,4 Kuruş	% 15	Ücret Ödemesi (Dini Hizmetler)
13	Hacı Osman Bin Mikail Vakfı	50 Kuruş	% 15	Bina Tamiri (Mescid)

14. Yeniçeri Orta Sandığı

Osmanlı Devleti'nde yeniçeri ordusunda istihdam olan askerler, kendilerine ödenen tahsisatlarının bir kısmını kurmuş oldukları oda sandıklarında biriktirmişlerdir. Toplanan bu nakit daha sonra para vakfı şeklinde işletilerek oda sandığında biriktirilir ve odanın ihtiyaçları doğrultusunda sarf edilirdi. Yeniçeri Ocağı'nda bulunan her odanın bağlı olduğu odabaşı aynı zamanda bu para vakfının da mütevellisi görevini de üstlenmiştir. Yeniçeri para vakfının mütevellisi bu paranın işletilmesinden ve gerekli harcamaların yapılmasından sorumludur. Yeniçeri para vakfının mevcut parasına düzen akçesi denilmiştir (Barkan ve Ayverdi 1970: 336, 337; Uzunçarşılı 1988: 11). Trabzon'da görev alan Yeniçeri Ocağı mensupları bu şekilde orta sandıkları kurmuşlardır. 26 Şubat 1705 tarihli mahkeme kaydında Trabzon'da istihdam edilen yeniçeriler odaları için para vakfı kurmuşlardır (TŞS1868-V77B/4). Yeniçerilerin para vakıflarına dair ihtilaflar bu dönemde mahkeme kayıtlarında yansımıştır. 24 Nisan 1716 tarihli belgeye göre yeniçerilerin 100. Cemaatin Odabaşısı ve orta akçelerinin mütevellisi olan Eyyüb Odabaşı bin Süleyman, Şirin Hatun Mahallesi sakinlerinden eski yeniçeri çorbacılarından Ahmed Ağa üzerine dava açmıştır. Ahmed Ağa daha önce vakıf parasından 650 kuruş borç almış fakat ödememiştir. Eyyüb Odabaşı müteveli olması hasebiyle borcu talep etmiştir. Yapılan yargılama neticesinde Trabzon Mahkemesi Ahmed Ağa'nın talebi üzerine borcu ödemesi için 3 ay süre vermiştir. (TŞS1875-V22A/1).

15. Avarız Vakfı (Câmi-i Cedid Mahallesi)

Bu dönemde sicillere yansıyan Trabzon'daki para vakfı türlerinden bir diğeri de avarız vakfıdır. Câmi-i Cedid Mahallesi Avarız Vakfı 14 Nisan 1708 tarihli mahkeme kaydına göre mahallenin devlete ödemiş olduğu avarız vergisi ve diğeri için mahallenin ortak sandığı olarak kurulmuştur. 1708 tarihli belgeye göre aynı yıl için vakfın 360 kuruş nakit parası vardır. Vakfın mütevellisi Karabaş Mehmed Efendi vefat ettiği için yerine Pabuccu Mehmed Çelebi bin Abdalbaki tayin edilmiştir (TŞS1870-V56A/2).

Sonuç

Trabzon'da bu dönemde kurulan para vakıflarının kuruluş aşamaları ve para işletme usulleri ile Osmanlı dönemi para vakıfları benzerlik göstermektedir. Trabzon'da para vakfı bânîleri nakit paralarını hayır yapmak amacı ile vakfetmişlerdir. Yine bu dönemde kurulan Trabzon para vakıfları ile Osmanlı para vakıflarında yaygın olarak kullanılan senelik yüzde on beş gelir getiri usulü kullanılmıştır. Bu vakıfların işletilme usulünde yaygın olarak kefalet ve teminat yöntemleri kullanılmıştır. Vakıfların sermayeleri, tayin edilen vakıf mütevellileri tarafından işletilerek elde edilen gelirler ağırlıklı olarak dini müesseseler ve eğitim kurumlarında görev yapan kişilerin ücret ve maaş ödemelerine sarf edilmiştir. Trabzon para vakıfları, ücret ödemeleri dışında elde ettikleri gelirlerini; vakıf eserlerinin tamirine, camilerin aydınlatılmasına ve şehircilik hizmetleri gibi alanlara sarfetmişlerdir. Belgelere yansıdığı kadarı ile avarız para vakıfları ve yeniçerilerin kurmuş olduğu orta sandıklarının varlığı şehirde Osmanlı para vakıflarının birkaç çeşidinin yaygın olduğunu göstermektedir. Bu dönem Trabzon Şehri'nde para vakfı kuranların toplumsal statülerine baktığımızda hemen her kesimden kişilerin vakıf kurduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca Trabzon'da kadın bireyler toplumsal yapı içinde aktif olarak para vakıfları kurmuşlardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde kadınların, mülkiyet sahibi oldukları ve şehrin sosyo-iktisadi hayatına katkı sundukları anlaşılmıştır. Trabzon'da para vakıfları aracılığı ile dini hizmetleri icra eden görevliler için gayrimenkul (ev) alımı da yapılmıştır. Trabzon para vakıflarının gelirlerinden maddi durumu iyi olmayan kişilere hac ibadeti için nakit desteğinde bulunulmuştur.

Trabzon'da vakfedilen paraların işletilmesi sonucu elde edilen gelirler öncelikle vakfın amacına uygun hizmetlerin gerçekleştirilmesinde kullanılmıştır. Kurulan para vakıfları sayesinde hem hizmet erbabına ücret desteği sağlanmış hem de istihdam arttırılmıştır. Trabzon para vakıfları; eğitim, dini hizmetler ve şehircilik hizmetlerin gelişimine katkı sağlamıştır. Trabzon'da para vakıfları ile toplumun zengin kesimlerinden dar gelirli sınıfa nakit akışı sağlamış ayrıca sosyal dengenin sağlanmasına da destek olunmuştur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Şer'îye Sicilleri

TŞS1866, TŞS1867, TŞS1868, TŞS1870, TŞS1873, TŞS1875, TŞS1877, TŞS1882, TŞS1883, TŞS1895

Araştırma Eserler

Akgündüz, Ahmet. 1996. "İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi". İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Alkan, Mustafa. 2006. "Uşak Para Vakıfları (1890-1923)". *Belleten* 70: 743-774.

Atar, Abdulkadir. 2019. "Osmanlı Döneminde Safranbolu Para Vakıfları". *Vakıflar Dergisi* 52: 93-122.

Barkan, Ömer Lütfi. Ayverdi, Ekrem Hakkı. 1970. "İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953/1546 Tarihli". İstanbul: Baha Matbaası.

Bilmen, Ömer Nasuhi. 2013. "Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu". C. 4. İstanbul: Özensar Neşriyat.

Çam, Mevlüt. 2014. "Vakıf Müessesesi ve Para Vakıfları. Lira – Bülten". Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

Devellioğlu, Ferit. 2010. "Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat". Ankara: Aydın Kitabevi.

Dumlu, Emrullah. 2015. "XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulemâsı Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal Çivizâde, Birgivî)", *İLTED* 44: 303-337.

Şeyhülislam Ebussuûd Efendi. 2013. "Ma'rûzât". Haz. Behlül Düzenli. İstanbul: Klasik Yayınları

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhâmmmed b. Mükerrrem b. Ali El-Ensâri. "Lisânü'l-Arâb". C. 6. Kahire: Dârü'l-Meârif.

Köprülü, M. Fuat. 2005. "İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi", Ankara: Akçağ Yayınları.

Kurt, İsmail. 2015. "Para Vakıfları –Nazariyat ve Tatbikat", İstanbul: Ensar Neşriyat.

Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhâmmmed b. Habîb. 1994. "El-Hâvi'l-Kebîr", Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Ömer Hilmi Efendi. 1977. "İthaf-ül Ahlâf fî Ahkam-il Evkâf". Ankara: İkbal Matbaacılık.

Özcan, Tahsin. 1998. "Para Vakıfları ile İlgili Önemli Bir Belge". *İLAM Araştırma Dergisi*. 3, 2: 107-112

Özcan, Tahsin. 2003 "Osmanlı Para Vakıfları-Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği". Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Özcan, Tahsin. 1999 "Sofyalı Bâlî Efendi'nin Para Vakıflarıyla İlgili Mektupları". *İslam Araştırmaları Dergisi*. 3, 125-155

Pakalın, Mehmet Zeki. 1993. "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü". C. 3. İstanbul: MEB Yayınları.

Şimşek, Mehmet. 1986. "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerine Münâkaşalar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27, 1: 207-220.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. 1988. "Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları 1". Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yediyıldız, Bahaeddin. 2012. "Vakıf", C. 42. TDV İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları.

